

— Але чому турецькі? — спитав містер Шерлок Холмс, пильно оглядаючи мої черевики. Я саме вмовився в широкому плетеному кріслі, коли мої простягнені ноги збудили його невсипущу увагу.

— Ні, англійські, — дещо здивовано відповів я. — Я купив їх у Латімера, на Оксфорд-стрит.

Холмс усміхнувся, скрушно зітхнувши.

— Лазні! — пояснив він. — Лазні, а не черевики! Чому дорогі турецькі лазні, які розслаблюють, а не підбадьорлива гаряча ванна вдома?

— Останні два дні через отой ревматизм я почував себе як старий дід. А турецькі лазні — це саме те, що ми, лікарі, на такий випадок радимо, — свіжий струс, після якого немовби народжуєшся знову. До речі, Холмсе, — додав я, — звичайно ж, для людини, що звикла до логічних міркувань, зв'язок між моїми черевиками й турецькими лазнями помітний відразу, але я буду щиро вдячний вам, якщо ви все-таки розкриєте його мені.

— Перебіг цих міркувань не такий уже й таємничий, Ватсоне, — мовив Холмс, пустотливо підморгнувши. — Такі ж найпростіші умовиводи я можу проілюструвати запитанням: хто сьогодні вранці їхав з вами в кебі?

— Я не вважаю ще одну ілюстрацію за пояснення, — трохи в'їдливо відказав я.

— Браво, Ватсоне! Ваша відповідь цілком гідна й логічна. Тож із чого почнемо? Візьмімо спочатку останній приклад — кеб. Погляньте-но: на лівому рукаві й плечі вашого пальта — бризки. Якби ви сиділи посередині, їх або не було б зовсім, або вас однаково оббризкало б з обох боків. Отож виходить, що ви сиділи збоку. А отже, зрозуміло, що ви їхали з кимось у парі.

— Зрозуміло.

— І до кумедного просто, авжеж?

— А черевики й лазні?

— Так само дитяча забавка. Ви маєте звичку зав'язувати свої черевики завжди однаково. А тут я побачив якийсь закручений, подвійний вузол, анітрохи не схожий на ваш звичайний. Виходить, ви знімали черевики. Хто їх зав'язував? Або швець, або служник у лазні. Швець тут ні до чого, бо черевики майже нові. Що ж залишається? Лазня. Дуже просто, еге ж? Але хай там як було, а турецькі лазні добре вам прислужилися.

— Тобто як?

— Ви сказали, що поїхали туди, аби освіжитися. Дозвольте надати вам іншу таку можливість. Як щодо мандрівки до Лозанни, любий Ватсоне, — першим класом, і всі збитки буде сплачено по-княжому?

— Чудово! Але навіщо?

Холмс глибше поринув у крісло й дістав з кишені свій записник.

— Найбеззахисніше людське створіння в світі, — сказав він, — це жінка без дому й друзів. Вона — найбезневинніша і, може, навіть найкорисніша істота з усіх смертних, але водночас і найчастіша причина безлічі злочинів. Вона безпорадна. Кочує туди-сюди, бо має досить коштів, щоб мандрувати з країни до країни, з готелю до готелю. Нарешті, — і досить часто, — слід її уривається в якомусь підозрілому пансіоні чи заїзді. Вона — немов те курчатко, що заблукало серед лисиць. Якщо її проковтнуть, ніхто цього не помітить. Боюся, що саме в таку небезпеку потрапила леді Френсіс Карфакс.

Мені сподобався цей несподіваний перехід його міркувань від загального до окремого. Холмс погортав свій записник.

— Леді Френсіс, — вів далі він, — єдиний прямиий нащадок графа Рафтона. Маєтки в їхньому роді, як ви, мабуть, пам'ятаєте, успадковували тільки чоловіки. Вона ж дістала невелику спадщину, але в цій спадщині були чудові, старовинної іспанської роботи, коштовності — оправлені сріблом діаманти, які вона любила так, що навіть не захотіла залишити їх у банку і всюди возила з собою. Сум навіває ця леді Френсіс — красуня, зовсім ще не стара, що через дивовижну примху долі стала останнім паростком дерева, яке ще двадцять років тому стояло в цвіту.

— Але що з нею сталося?

— Що сталося з леді Френсіс Карфакс? Жива вона чи мертва? У цьому й загадка. Вона — людина з суворими звичками й останні чотири роки незмінно раз на два тижні писала до міс Добні, своєї старої гувернантки, що давно вже покинула роботу й мешкає в Кембервелі. Саме ця міс Добні звернулася до мене. Вже п'ятий тиждень вона не діставала від неї ані слова. Останній лист було надіслано з готелю "Національ" у Лозанні. Леді Френсіс виїхала звідти, не залишивши жодної адреси. Рідні схвильовані, — люди вони заможні й, звичайно, готові на будь-які витрати, аби лиш ми допомогли їм з'ясувати, що сталося.

— Невже ця міс Добні — єдине джерело відомостей? Хіба леді не мала інших кореспондентів?

— Мала одного, від якого я про дещо дізнався, Ватсоне. Це банк. Самітним жінкам теж треба жити, тож їхні рахунки — ті самі щоденники. Кошти леді були в банку Сильвестра. Я переглянув її рахунок. Передостаннього разу вона взяла гроші, щоб розрахуватися за готель у Лозанні; гроші були чималі, і в неї ще дещо зосталося на руках. Відтоді було подано лише один чек.

— Ким і де?

— Мадемуазель Марі Девін. Де було виписано чек, невідомо. Погасила його філія банку "Ліонський кредит" у Монпельє два з половиною тижні тому. Сума складала п'ятдесят фунтів.

— А хто ця мадемуазель Марі Девін?

— Це мені теж пощастило з'ясувати. Мадемуазель Марі Девін була покоївкою в леді Френсіс Карфакс. Але навіщо леді знадобилось видати їй цей чек, мені поки що невідомо. Проте я не маю жодного сумніву, що ваші розшуки допоможуть про це дізнатися.

— Мої розшуки?

— Так, адже ви їдете до Лозанни, щоб освіжитись. Ви знаєте, що я не можу залишити Лондон, поки старому Абрагамсові загрожує смерть. Та й узагалі мені не варто покидати зараз Англію. Скотленд-Ярд без мене сумує, а злочинний світ підозріло пожвавлюється. Тож їдьте, любий Ватсоне, і якщо два пенси за слово не будуть для вас надмірною ціною, я до ваших послуг у будь-яку годину дня й ночі, в межах, яких сягає Континентальний телеграф.

Двома днями пізніше я вже був у Лозанні, в готелі "Національ", де мене дуже люб'язно зустрів управитель, відомий месьє Мозер. Леді Френсіс, як він повідомив мене, зупинялася тут на кілька тижнів. Усі, хто її бачив, були просто зачаровані нею. Років їй було не більше ніж сорок. Вона й зараз іще дуже гарна з себе, тож легко уявити, якою красунею була замолоду. Про коштовності месьє Мозер не знав нічого, але слуги розповідали, що важку скриню в її кімнаті завжди було замкнено. Покоївку Марі Девін тут шанували так само, як і її господиню. Вона, до речі, була заручена з одним із старших кельнерів у готелі, тож відшукати її адресу було легко: Монпельє, вулиця Траян, 11. Усе це я ретельно

занотував і подумав, що сам Холмс міг би позаздрити спритності, з якою я роздобув ці відомості.

Одне лише й досі було загадкою — несподіваний від'їзд леді з готелю. Жодного ключа до цієї загадки я не мав. Адже її життя в Лозанні було таке щасливе! Природно було сподіватися, що вона проведе увесь сезон у своїх розкішних кімнатах із вікнами на озеро. А вона раптом одного чудового дня зібралася й поїхала, не зваживши навіть на те, що пропаде тижнева платня за готель. Лише Жуль Вібар, покоївчин наречений, пригадав одну деталь. Він вважав, що несподіваний від'їзд був пов'язаний з візитом високого смаглявого бороданя, який з'явився в готелі одним-двома днями раніше. "Це дикун, справжнісінький дикун!" — вигукував Жуль Вібар. Той чоловік наймав кімнату десь у місті. Одного разу, коли мадам гуляла берегом озера, — багато хто це бачив, — він підійшов до неї й почав щось схвильовано говорити. Потім завітав до готелю, але вона не схотіла його бачити. Він був англійцем, але імені його ніхто не знав. Наступного ж дня мадам виїхала. І Жуль Вібар, і — що більш суттєво — Жулева наречена вважали, що саме поява цієї людини була причиною, а від'їзд леді — наслідком того, що сталося. Лише про одне Жуль відмовився розповісти: чому Марі покинула свою господиню. Або він про це не знав, або не хотів казати. "Якщо хочете це знати, то їдьте до Монпельє і спитайте самі".

Так скінчилася перша частина моїх розшуків. Друга мала за мету з'ясувати, куди вирушила леді Френсіс Карфакс із Лозанни. Сама вона це приховала, що підтверджувало думку про те, ніби леді хотіла збити когось зі сліду. Як іще пояснити, що на її речах не було жодної позначки з Бадена? До цього курорту на Рейні і вона, і її речі дісталися кружним шляхом. Про все це я дізнався в тутешній конторі агентства Кука[60]. Отже, я подався до Бадена, повідомивши спершу Холмса про всі свої заходи й діставши у відповідь телеграму з жартівливою похвалою.

У Бадені відшукати слід леді Френсіс було неважко. Вона зупинилася в готелі "Англійський двір" на два тижні. Там завела знайомство з таким собі доктором Шлесінґером та його дружиною — місіонерами з Південної

Америци. Як і всі самітні жінки, леді Френсіс шукала розради в релігії. Примітна особа доктора Шлесінґера, пристрасна віра цього чоловіка, що страждав від хвороби, яка надломила його під час місіонерських мандрів, — усе це глибоко вразило її. Вона допомагала місіс Шлесінґер доглядати превелебного панотця, що саме видужував і проводив свої дні, як розповів мені управитель, у глибокому кріслі на веранді, в товаристві обох жінок. Він працював над мапою Святої Землі і особливо цікавився царством мідіанітів[61], про яких саме писав наукову працю. Врешті його здоров'я поліпшилось і вони з дружиною повернулися до Лондона; леді Френсіс поїхала з ними. Сталось це три тижні тому, й відтоді управитель нічого про них не чув. Щодо ж покоївки, Марі, то за кілька днів до того, як леді виїхала, вона вийшла від господині заплакана й сказала іншим покоївкам, що більше в неї не служитиме. Перш ніж виїхати, доктор Шлесінґер сам сплатив усі рахунки.

— До речі, — мовив наостанку управитель, — ви не єдиний із друзів леді Френсіс Карфакс, хто її розшукує. Лише тиждень тому нас розпитував про неї якийсь чоловік.

— Він назвав своє ім'я? — спитав я.

— Ні, але він англієць, хоч на англійця й не скидався.

— Схожий на дикуна? — сказав я, зіставивши факти за методом мого уславленого друга.

— Саме так. Це слово якнайкраще його описує. Довготелесий, засмаглий чолов'яга з бородою; йому місце в сільському заїзді, а не в розкішному готелі. Якийсь шалений чоловік, я б такого побоявся зачіпати.

Нарешті щось почало прояснюватись — як прояснюються постаті перехожих на вулиці, коли розвіюється туман. За доброю, побожною жінкою прокрадається навшпиньки, крок за кроком, лиховісна тінь. Вона

боїться того чоловіка, інакше не тікала б поспіхом з Лозанни. Він знову погнався за нею. Рано чи пізно наздожене її. А може, вже наздогнав? Чи не тут ховається загадка її довгого мовчання? Може, добрі люди, з якими вона заприятлилась, не зуміли вберегти її від погроз того незнайомця? Яка страшна причина, який неосяжний задум керують ним у цій нескінченній гонитві? Всі ці питання мені належало розв'язати.

Я написав про все Холмсові, радий, що так швидко докопався до коріння справи. У відповідь дістав телеграму з проханням описати ліве вухо доктора Шлесінґера. Холмсове почуття гумору часом бувало дивним, іноді навіть образливим, тож я не звернув уваги на цей недоречний жарт — до того ж, і одержав я цю телеграму вже в Монпельє, куди приїхав, розшукуючи Марі Девін.

Я швидко знайшов будинок колишньої покоївки й дізнався про все, що їй було відомо. Вона дуже любила свою господиню й залишила її тільки через те, що леді опинилася в товаристві добрих друзів, — принаймні в цьому вона була певна, — та ще через те, що вона мала невдовзі одружитись і все одно мусила покинути службу. Зітхнувши, вона зізналася, що леді, коли вони жили в Бадені, часто сердилась на неї й одного разу навіть допитувала, ніби не маючи до неї довіри, — через те розлука виявилась не такою важкою, як гадалося. Леді Френсіс подарувала їй до весілля п'ятдесят фунтів. Як і мене, Марі насторожував незнайомец, через якого її господиня втекла з Лозанни. Вона бачила на власні очі, як він при всіх, під час прогулянки берегом озера, вхопив леді за руку. То був запальний, шалений чоловік. Напевно, леді Френсіс тому й поїхала зі Шлесінґерами до Лондона, що боялася його. З Марі вона ніколи про нього не розмовляла, але з багатьох дрібниць покоївка помічала, що господиню весь час мучить страх... Несподівано дівчина урвала свою розповідь і підхопилася зі стільця. Обличчя її здригнулось від подиву й жаху.

— Погляньте! — скрикнула вона. — Знову цей негідник! Той самий, про якого я казала!

Крізь прочинене вікно я побачив високого смаглявого чоловіка з чорною кучерявою бородою, що повагом ішов вулицею, пильно розглядаючи номери будинків. Зрозуміло було, що він, як і я, шукає покоївку. Не вагаючись, я вибіг на вулицю й перепинив його.

— Ви англієць?! — вигукнув я.

— А хоч би й так? — роздратовано відповів він.

— То дозвольте спитати, як вас звать?

— Не дозволю, — відрубав він.

Ситуація загострювалась, і я вирішив піти навпростець.

— Де леді Френсіс Карфакс? — суворо запитав я.

Він здивовано вирячився на мене.

— Що ви зробили з нею? Навіщо переслідуєте її? Відповідайте! — заволав я.

Чоловік з лютим вигуком кинувся на мене, як тигр. Я частенько виходив з бійок переможцем, але цей чолов'яга мав залізні руки й силу роздратованого бугая. За мить він уже схопив мене за горло, і я почав непритомніти, аж тут із пивнички навпроти вискочив якийсь неголений француз-майстровий у синій блузі, з кийком у руці й зацідив мого супротивника по плечу; той відпустив мене. Ще з хвилину він стояв, тремтячи від люті, і розмірковував, чи не варто було б накинутись на мене знову, тоді гнівно пирхнув і подався до будинку, з якого я тільки-но вийшов. Я обернувся, щоб подякувати своєму рятівникові, який стояв тут-таки при дорозі.

— Ну-ну, Ватсоне, — мовив раптом він, — це ж треба вміти так усе зіпсувати! Гадаю, вам доведеться повертатись зі мною до Лондона нічним потягом.

Через годину Шерлок Холмс, уже в своєму звичному вбранні, сидів у моїй кімнаті в готелі. Розгадка його несподіваної щасливої появи була більш ніж проста: йому вдалося знайти час виїхати з Лондона, й він вирішив перестріти мене саме там, де я, за його розрахунками, мав перебувати. В одязі майстрового він сидів у пивничці, чекаючи на мене.

— Якими послідовними ви були в своєму розшуку, любий Ватсоне! — сказав він. — З усіх можливих помилок не обминули жодної. Врешті-решт ви стривожили всіх і не з'ясували нічого.

— Напевно, вам теж пощастило б не більше, — відповів я ображено.

— Ніяких "напевно". Мені пощастило більше. А ось і вельмишановний Філіп Грін, ваш сусід у готелі; з його допомогою, сподіваюсь, ми досягнемо помітніших успіхів.

Служник подав візитну картку на таці, й до кімнати увійшов той самий бородань, що зчепився зі мною на вулиці. Він здригнувся, побачивши мене.

— Як це розуміти, містере Холмсе? — спитав він. — Я одержав ваш лист і прийшов сюди. А що тут робить цей чоловік?

— Це мій давній друг і помічник доктор Ватсон. Він допомагає нам у розшуках.

Незнайомець подав мені величезну засмаглу долоню:

— Сподіваюсь, я не завдав вам шкоди. Коли ви почали закидати мені про якийсь злочин щодо леді, я не втримався. Я й так зараз живу мов у

лихоманці. Нерви зовсім нікудишні... Але спершу поясніть мені, містере Холмсе, заради всього святого: як ви взагалі довідались про мене?

— Я мав розмову з міс Добні, гувернанткою леді Френсіс.

— Старенька Сьюзен Добні в своєму незмінному очіпку! Я чудово її пам'ятаю.

— А вона пам'ятає вас. Таким, як ви були перед вашим від'їздом до Південної Африки.

— То ви все про мене знаєте! Добре, що мені нема чого приховувати від вас. Присягаюсь, містере Холмсе, що не було в цьому світі чоловіка, який би кохав жінку палкіше, ніж я — Френсіс. Замолоду я був такий собі шибайголова, як і всі юнаки мого кола. А її душа була чиста як сніг. Навіть натяк на грубощі був для неї огидний. Коли хтось розповів їй про мої звички, вона не схотіла більше розмовляти зі мною. Однак вона кохала мене, — ось де диво! — кохала так, що через мене залишилася сама на все життя. Проминули літа, я поїхав до Барбертона, надбав там трохи грошей і вирішив нарешті розшукати Френсіс, щоб прихилити до себе. Я чув, що вона так і не вийшла заміж. Я знайшов її в Лозанні й благав, щоб вона простила мене. Гадаю, що її серце озвалось на мої благання, але воля залишалася незламною; коли я прийшов до неї наступного разу, її вже не було в місті. Я дізнався, що вона поїхала до Бадена, а потім прочув, що тут мешкає її покоївка. Чоловік я запальний, жив звичайно серед простолюду, тож і не витримав, коли доктор Ватсон напосівся на мене. Але скажіть мені, Богом благаю вас, що сталося з леді Френсіс?

— Саме про це нам треба довідатись, — серйозно відказав Холмс. — Де ви зупинитесь у Лондоні, містере Гріне?

— Шукайте мене в готелі "Ленгем".

— Тоді я порадив би вам негайно їхати туди й бути наготові. Не хочу наперед обнадіювати, але ви можете бути певні, що задля порятунку леді Френсіс ми зробимо все. Поки що більше нічого сказати не можу. Ось моя візитна картка, підтримуйте зі мною зв'язок увесь цей час. А тепер, Ватсоне, якщо ви спакуєте нашу валізу, я надішлю до місіс Хадсон телеграму з проханням завтра, о пів на восьму, похвалитися своїм кухарським мистецтвом перед двома голодними мандрівниками.

* * *

Коли ми повернулись до нашого помешкання на Бейкер-стрит, на нас чекала телеграма; Холмс жадібно прочитав її й подав мені. Телеграму було надіслано з Бадена, й містила вона лише одне слово: "Розірване".

— Що це таке? — спитав я.

— Все, що треба, — відповів Холмс. — Ви пригадуєте моє прохання, з першого погляду химерне, — описати ліве вухо превелебного панотця? Ви не відповіли на нього.

— Я вже виїхав з Бадена і не міг про це розпитати.

— Саме так. Через те я й надіслав таке саме прохання управителеві "Англійського двору", а це — його відповідь.

— Про що ж вона свідчить?

— Про те, любий мій Ватсоне, що ми зустрілися з людиною, вкрай хитрою і небезпечною. Превелебний доктор Шлесінґер, південноамериканський місіонер, насправді не хто інший, як святенник Пітерс, один з найзухваліших негідників серед тих, що плодяться в Австралії, а ця молода країна породила вже немало зразкових злочинців. Пітерс має справи з самітними жінками, граючи на їхніх релігійних почуттях, а його так звана дружина, англійка на прізвище Фрейзер,

допомагає йому. Природа дій місіонера викликала в мене підозру, що це саме Пітере, а особлива прикмета — йому прокусили вухо під час п'яної бійки в Аделаїді, 1889 року, — підтвердила мої побоювання. Нещасна жінка потрапила до рук страшних людей, яких ніщо не зупинить, Ватсоне. Цілком можливо, що її вже немає на світі. Якщо ж вона жива, то її тримають під замком, і вона не має змоги написати ані до міс Добні, ані до будь-кого з своїх друзів. Можливо, що вона так і не дісталася Лондона, проте навряд, бо з континентальною поліцією, з її вимогами до реєстрації, іноземці не жартують. Можливо, що вона поїхала далі, але це теж навряд, бо кращого місця, ніж у Лондоні, для того, щоб безкарно переховувати десь людину, цим негідникам не знайти. У мене таке передчуття, що вона в Лондоні, але де її шукати, нам поки що невідомо; тож наберімося терпіння й сідаймо обідати. Ввечері я навідаюсь до Скотленд-Ярду й перекинуся словечком з нашим другом Лестрейдом.

Але ні державна поліція, ні власні Холмсові джерела інформації анітрохи не допомогли з'ясувати цієї таємниці. Серед гамірного, багатомільйонного Лондона три особи, яких ми шукали, загубились, немов ніколи й не жили в світі. Ми подавали оголошення до газет, але марно. Ми стежили за всіма збіговиськами, де міг з'явитися Шлесінґер. Ми спостерігали за всіма, з ким він був колись знайомий. Аж несподівано, після невдачі протягом тижня, блиснув промінь світла. До ломбарду Бовінґтона, що на Вестмінстер-Роуд, принесли срібну підвіску з діамантом старовинної іспанської роботи. Приніс її високий, чисто поголений чоловік, зовні схожий на священика. Його ім'я та адреса, напевно, були фальшиві. Розірваного вуха в нього не помітили, але, судячи з інших прикмет, то був саме Шлесінґер.

Тричі наш бородатий друг із готелю "Ленгем" провідував нас; востаннє він з'явився через півгодини після свіжого повідомлення про закладену коштовність. Одяг на його дужому тілі висів, мов на вішалці. Нещастя зробило його старішим на кілька років. "Якби я хоч чимось міг допомогти вам!" — у відчаї вигукував він. Нарешті в Холмса знайшлася для нього робота.

— Він почав закладати коштовності. Тепер ми його спіймаємо.

— Але ж це означає... що з леді Френсіс щось сталося?

Холмс скрушно похитав головою.

— Припустімо, що вони досі тримали її в ув'язненні, тож звільнити її зараз означає погубити самих себе. Нам слід приготуватися до найгіршого.

— Що я можу зробити?

— Ці люди не знають вас в обличчя?

— Ні.

— Можливо, наступного разу він піде до якогось іншого ломбарду. Тоді треба буде починати все спочатку. Проте тут йому дали добру ціну і не питали зайвого, тож він, коли йому знадобляться гроші, може знову піти до Бовінгтона. Зараз я напишу туди лист про те, що ви маєте постійно перебувати в їхній конторі. Якщо цей чолов'яга прийде, стежте за ним до самого його дому. Але жодних необачних дій і, найголовніше, жодного насильства. Дайте мені слово честі, що нічого не робитимете без мого відома й згоди.

Впродовж двох днів від вельмишановного Філіпа Гріна (він, до речі, був сином славетного адмірала, що командував Азовським флотом у Кримську війну) не надходило жодної звістки. Увечері третього дня він влетів до нашої вітальні блідий; його тіло тремтіло, мов у лихоманці.

— Ми спіймали його! Спіймали! — вигукнув він.

Через хвилювання він ледве міг говорити. Холмс заспокоїв його кількома словами й посадив у крісло.

— Розкажіть усе, як було, — мовив він.

— Вона прийшла лише годину тому. То була його жінка. Цього разу вона принесла таку саму підвіску, як у нього. Висока, бліда, з тхорячими очима...

— Так, це вона, — сказав Холмс.

— Вона вийшла з контори, і я подався за нею. Вона повернула на Кенінгтон-Роуд — я за нею. Раптом вона увійшла до якоїсь крамниці. Містере Холмсе, то була трунарня!

Холмс здригнувся.

— Далі? — спитав він. Схвильований голос його свідчив про полум'яну душу, приховану під холодною маскою обличчя.

— Вона завела розмову з крамаркою. Я увійшов за нею. Я почув її слова: "Як довго!" Крамарка стала виправдовуватись: "Зараз буде готово. Адже майструвати довелося за особливою міркою, тож і не встигли". Тоді вони обидві побачили мене й замовкли; я щось запитав і пішов.

— Ви слушно вчинили. Що ж було далі?

— Жінка теж вийшла, але я сховався в найближчому під'їзді. Напевно, вона щось підозрювала, бо озирнулася навколо. Тоді покликала кеб і поїхала. На щастя, я спіймав інший кеб і вирушив за нею. Зупинилися вони в Брікстоні, на площі Полтні, 36. Я проїхав трохи далі, вийшов на розі й став спостерігати за будинком.

— Ви когось бачили?

— Усі вікна були темні, крім одного, на першому поверсі. Але штори було спущено, тож я нічого не міг побачити. Я стояв там і міркував, що ж робити далі, аж тут біля брами зупинився критий фургон. Двоє чоловіків щось винесли з нього й поставили біля сходів... Містере Холмсе, то була труна.

— Он як...

— Не знаю, як я встояв на місці. Двері відчинилися, щоб пустити людей з їхньою ношею. Відчинила їх та сама жінка. Але вона мене теж помітила й поспіхом грюкнула дверима. Я згадав про свою обіцянку й побіг сюди.

— Ви чудово попрацювали, — мовив Холмс, пишучи щось на клаптику паперу. — Без ордера на арешт ми не можемо вчинити нічого, тож найкраще, чим ви можете зараз мені прислужитися, — це віднести мій лист до поліції й одержати ордер. Можуть бути певні труднощі, але, як на мене, продаж коштовностей — це достатній привід. А за інші дрібниці візьметься Лестрейд.

— Але ж вони тим часом уб'ють її. Що це за труна? Для кого вона, як не для неї?

— Ми зробимо все, що зможемо, містере Ґріне. Не змарнуємо ані хвилини. Довіртеся нам. Отже, Ватсоне, — додав він, коли наш відвідувач побіг, — він зараз дістане підтримку з боку закону. А ми, як і завжди, діятимемо беззаконно, своїми власними засобами. Ситуація така скрутна, що будь-які наші заходи матимуть виправдання. Мерщій вирушаймо на площу Полтні!

— Спробуймо відтворити картину в цілому, — провадив Холмс, коли ми проїжджали парламент і Вестмінстерський міст. — Ці негідники

затягли бідолашну леді до Лондона, примусивши спершу розлучитися з вірною служницею. Якщо вона до когось і писала, її листи перехоплювали. Хтось із їхніх спільників найняв будинок. Переступивши його поріг, леді Френсіс потрапила до пастки, й коштовності, за якими вони полювали з самого початку, стали їхньою здобиччю. Вони вже потроху розпродують їх і не вбачають у цьому ніякої небезпеки, бо певні, що доля леді не цікавить нікого. Коли вони випустять її, вона, звичайно ж, викриє їх. Отож вони не випустять її ніколи. Але тримати її все життя під замком теж не можна. Єдиний вихід — убивство.

— Цілком зрозуміло.

— Погляньмо з іншого боку. Коли дві наші думки перетинаються, Ватсоне, їхній перетин найтісніше наближає нас до правди. Почнімо тепер не з леді, а з труни й ходімо назад. Труна, побоююсь, свідчить про те, що леді померла. Але труна означає церковний похорон, лікарське свідоцтво та поліційний дозвіл. Якби леді вбили якимось звичайним способом, її просто закопали б у садку. А тут усе прилюдно й відкрито. Про що це говорить? Звичайно, про те, що її вбили таким чином, що навіть лікар сприйняв цю смерть як природну, — можливо, отруїли. Але все-таки дивно, що вони дозволили лікареві засвідчити смерть, — хіба що підкупили... Проте це вельми сумнівно.

— А чи не могли вони підробити свідоцтво?

— Небезпечно, Ватсоне, дуже небезпечно. Не думаю, щоб вони на таке зважилися. Стривайте-но! Тут поряд має бути трунарня, адже ми щойно проминули ломбард. Зайдіть-но до них, Ватсоне! Ви своїм виглядом завжди вселяєте довіру. Спитайте, на який час призначено похорон у клієнта з площі Полтні.

Крамарка чесно й щиро відповіла мені, що похорон відбудеться завтра о восьмій ранку.

— Ось бачите, Ватсоне, ніяких таємниць, усе чисто! Їм якось пощастило влаштувати це законним чином, і тепер вони гадають, що їм нема чого боятися. Що ж, залишився один вихід — атакувати з фронту. Ви маєте зброю?

— Ось мій ціпок!

— Нічого, якось проб'ємось. Як сказав Шекспір, "і тричі той озброєний, хто правий"[62]. Ми просто не можемо чекати на поліцію, дотримуючись букви закону... Їдьте, будь ласка. Спробуймо щастя разом, Ватсоне, нам не первина.

Він гучно подзвонив у двері великого похмурого будинку посередині площі. Двері негайно відчинились, і на порозі темного передпокою з'явилася висока жіноча постать.

— Чого ви хочете? — різко спитала жінка, силкуючись розгледіти нас у темряві.

— Мені треба поговорити з доктором Шлесінґером, — мовив Холмс.

— Тут такого немає, — відповіла вона й хотіла вже зачинити двері, але Холмс притримав їх черевиком.

— Якщо так, то мені потрібен чоловік, що тут живе, хоч би як він себе називав, — твердо сказав він.

Жінка завагалась. Тоді знову відчинила двері.

— Гарзд, заходьте! — мовила вона. — Мій чоловік нікого не боїться.

Зачинивши за нами двері, жінка провела нас до вітальні, засвітила світло й пішла.

— Містер Пітерс зараз прийде, — сказала вона, виходячи.

Слова її миттю справдились: тільки-но ми окинули очима запилюжену вітальню з побитими міллю серветками на меблях, як двері відчинились, і до кімнати тихенько ступив високий, чисто виголений лисий чоловік. Його широке рум'яне обличчя з обвислими щоками сяяло надмірною лагідністю, до якої ніяк не пасували жорсткі, повні нещадної злоби вуста.

— Тут, мабуть, якась помилка, джентльмени, — надзвичайно солодко сказав він. — Гадаю, вам дали не ту адресу. Якщо ви пройдете трохи далі...

— Ми нікуди не підемо, в нас нема часу, — холодно відповів мій друг. — Адже ви Генрі Пітерс з Аделаїди, колишній доктор Шлесінґер з Бадена й Південної Америки. Я певен у цьому так само, як і в тому, що моє ім'я — Шерлок Холмс.

Пітере — тепер я зватиму його так — здригнувся і вступивсь очима в свого грізного супротивника.

— Що ж, ваше ім'я мене не лякає, містере Холмсе, — сказав він спокійно. — Коли людина має чисте сумління, їй нема чого боятися. Чого вам треба в моєму домі?

— Я хочу дізнатися, що ви зробили з леді Френсіс Карфакс, яку привезли з собою з Бадена.

— Я буду радий, якщо ви самі мені скажете, де вона зараз, — так само спокійно відповів Пітерс. — Вона завинила мені десь із сотню фунтів, а розплатилася парою дешевих підвісок, на які в ломбарді й дивитись не схотіли. Вона заприятелювала зі мною та місіс Пітерс у Бадені, — я справді жив там під іншим ім'ям, — і не покидала нас аж до самого Лондона. Я сплатив їй рахунок у готелі й купив їй квиток. А в Лондоні вона зникла, залишивши мені, як я вже казав вам, оті

старомодні прикраси. Якщо ви знайдете її, містере Холмсе, я буду вам щиро вдячний.

— Я знайду її, — сказав Шерлок Холмс. — Шукатиму в цьому домі, поки не знайду.

— А де ваш ордер?

Холмс витяг з кишені револьвер.

— Доведеться вам поки що задовольнитись цим.

— Та ви справжнісінький грабіжник!

— Цілком згоден, — усміхнувшись, мовив Холмс. — Мій друг — теж відомий зарізяка. Ми з ним починаємо обшук у вашому домі.

Наш супротивник відчинив двері.

— Поклич-но поліцію, Енні! — вигукнув він.

По сходах зашурхотіла жіноча спідниця, вхідні двері рипнули й грюкнули.

— Часу обмаль, Ватсоне, — сказав Холмс. — Якщо ви заважатимете нам, Пітерсе, буде гірше. Де труна, яку до вас привезли?

— Навіщо вам труна? Вона зайнята. В ній тіло.

— Я мушу оглянути це тіло.

— Ніколи! Я не дозволю!

— То я вас і не питатиму. — Холмс рвучко відштовхнув Пітерса вбік і вийшов до передпокою. Просто перед нами були прочинені двері. Ми увійшли туди. То була їдальня. На столі, в світлі газових ріжків, стояла труна. Холмс підкрутив пальник і підняв віко. Глибоко на дні труни лежала маленька висохла постать. Яскраве світло впало на старече, змарніле обличчя. Ні хвороба, ні голод, ні найжорстокіші торттури не могли перетворити красуню леді Френсіс на цю немічну людську руїну. Холмсове обличчя відбило радісний подив.

— Дякувати Богові! — вигукнув він. — Це не вона!

— Так, цього разу ви прикро помилилися, містере Шерлоку Холмсе, — підхопив Пітере, що увійшов слідом за нами.

— Хто ця мертва жінка?

— Якщо це так вас цікавить, я розповім. Це стара нянька моєї дружини, на ім'я Роза Спендер; ми взяли її з Брикстонського притулку. Привезли її сюди, запросили доктора Горсома — він мешкає на Фірбенк-Віллас, 13, — не забудьте записати адресу, містере Холмсе! — й доглядали її, як порядні християни. Третього дня вона померла від старечого маразму, як сказано в свідоцтві, — але це лише думка лікаря, бо ви, звичайно ж, краще на цьому знаєтеся! Ми замовили її похорон у компанії Стімсона на Кенінгтон-Роуд, — похорон відбудеться завтра, о восьмій годині ранку. Чи можна тут до чогось причепитися, містере Холмсе? Доброго ви дурня вдали, еге ж! Я чимало дав би дещицю за фотографію вашого обличчя в момент, коли ви кинулися до труни й замість леді Френсіс Карфакс побачили в ній бідолашну дев'яносторічну бабусю!

Холмс, як і завжди, незворушно слухав кпини свого супротивника, лише кулаки його люто стиснулись.

— Я продовжую обшук, — сказав він.

— Подивимося! — скрикнув Пітерс, почувши жіночий голос і важкий тупіт на сходах. — Сюди, джентльмени! Ці люди силоміць вдерлися до мого дому, і я не можу випровадити їх. Допоможіть мені, будь ласка.

Сержант із констеблем зупинилися на порозі. Холмс дістав свою візитну картку.

— Ось моє ім'я та адреса. А це мій друг, доктор Ватсон.

— Та що ви, сер, ми ж чудово вас знаємо, — мовив сержант, — але без ордера вам тут залишатись не можна.

— Звичайно. Я розумію це.

— Заарештуйте його! — вигукнув Пітерс.

— Ми знаємо, де шукати цього джентльмена, якщо він знадобиться нам, — гордовито сказав сержант. — Але вам усе-таки доведеться звідси піти, містере Холмсе.

— Так, Ватсоне, нам доведеться піти.

За хвилину ми знов опинились на вулиці. Холмс, як і завжди, був спокійний, а я весь палав від образи й гніву. Сержант пішов з нами.

— Пробачте, містере Холмсе, але закон є закон.

— Так, так, сержанте, ви й не могли вчинити інакше.

— Я розумію, що ви даремно прийшли туди. Якщо я можу стати вам у пригоді...

— Пропала жінка, сержанте, й ми гадаємо, що її переховують у цьому будинку. Щохвилини може надійти ордер.

— То я їх так просто не випущу, містере Холмсе. Як щось трапиться, одразу дам вам знати.

Була лише дев'ята година, й ми з Холмсом, не марнуючи ні хвилини, вирушили в дорогу. Спершу ми поїхали до Брікстонського притулку, де дізналися, що справді кілька днів тому туди прийшло якесь добросердне подружжя, що побажало взяти до себе німичну стару жінку, яка колись була в них служницею. Діставши дозвіл, вони відвезли її додому. Ніхто не здивувався з того, що вона врешті померла.

Наступний наш візит був до лікаря. Він розповів, що напередодні його покликали до німичної старої жінки; на його очах вона померла, й він одразу склав і підписав свідоцтво. "Можу вас запевнити, що смерть цієї жінки була цілком природна, тож будь-які підозри не мають підстав", — сказав він. Нічого незвичайного в домі він не помітив, хіба те, що такі заможні люди живуть без прислуги. Це було все, про що ми довідалися від лікаря.

Нарешті ми подалися до Скотленд-Ярду. Виявилось, що під час оформлення ордера виникли деякі труднощі. Справа затримувалася. Підпис судді можна було одержати не раніше, ніж завтра вранці. "Якщо містер Холмс прийде завтра о дев'ятій, він зможе поїхати з інспектором Лестрейдом і бути присутнім під час арешту". Так скінчився цей день, якщо не брати до уваги нічного візиту нашого приятеля-сержанта, який розповів нам, що в темних вікнах будинку на площі Полтні кілька разів блимало світло, але ніхто туди не входив і звідти не виходив. Нам залишалось хіба що набратись терпіння й чекати до ранку.

Шерлок Холмс був надто засмучений, щоб розмовляти, й надто схвильований, щоб спати. Я залишив його у вітальні, коли він смалив сигарету за сигаретою, сидячи в кріслі, накупивши густі чорні брови й

нервово тарабанячи пальцями по бильцях, — мій друг, як тільки міг, шукав ключ до таємниці. Кілька разів уночі я чув, як він ходить кімнатою. Нарешті, вранці, коли я вже прокинувся, Холмс вбіг до мене. Він був у халаті, але його бліде обличчя з запалими щоками промовисто свідчило, що ця ніч була для нього безсонною.

— На котру годину призначено похорон? На восьму, так?! — нервово заговорив він. — Зараз уже двадцять хвилин на восьму. О Боже! Ватсоне, де той розум, який Господь дав мені? Мерщій, друже, мерщій! Ідеться про життя або смерть — і сотня проти одного на користь смерті! Якщо ми спізнимось, я ніколи собі цього не подарую!

Не минуло й п'яти хвилин, як ми вже мчали в кебі по Бейкер-стрит. Але коли ми проїхали Біг-Бен, було вже тридцять п'ять хвилин на восьму, а на розі Брикстон-Роуд вибила восьма. Проте ми були не єдині з тих, хто запізнився. Десять хвилин на дев'яту наш візник зупинив змиленого коня біля будинку, з дверей якого троє чоловіків виносили труну. Холмс кинувся вперед і перетнув їм шлях.

— Назад! — вигукнув він, упершись рукою в груди одного з носіїв. — Негайно несіть це назад!

— Якого дідька вам тут треба? Де ваш ордер? Покажіть негайно! — розлючено заревів Пітерс, чиє розчервоніле обличчя виднілося з-за труни.

— Ордер уже підписано. Поки його не принесуть, труна стоятиме тут!

Владний Холмсів голос справив на носіїв належне враження. Пітерс миттю зник у домі, і носії понесли труну назад.

— Швидше, Ватсоне, швидше! Ось викрутка! — командував Холмс, коли труну знов поставили на стіл. — А ви візьміть іще одну! Якщо знімете віко за хвилину, дістанете соверен. Жодних запитань — мерщій!

Добре! Ще один гвинт! Ще один! А тепер — усі разом! Пішло, пішло!..
Нарешті!

Ми спільними зусиллями вп'ятьох зірвали віко. Зсередини відразу повіяло важким, в'язким запахом хлороформу. Тіло лежало в труні, голову було щільно огорнуто ватою. Холмс розкидав її й відкрив мармурове обличчя красуні років сорока. Він миттю вхопив її за плечі й посадив.

— Ватсоне, вона жива? Чи є хоч іскра життя? Невже ми спізнались?

Ще з півгодини мені здавалося, що це справді кінець. Я боявся, що нестача повітря та отруйні випари хлороформу задушили в леді Френсіс останній подих. Але нарешті, — після впорскування ефіру, штучного дихання і всього іншого, що радить медична наука, — її повіки затремтіли, піднесене до уст дзеркало затуманилось, — життя поволі поверталось.

Біля будинку зупинився кеб, і Холмс, піднявши завісу, визирнув з вікна.

— Це Лестрейд зі своїм ордером, — сказав він. — От тільки пташки вже випурхнули... А ось, — додав він, почувши на сходах важкі кроки, — іде людина, що допоможе цій леді краще за нас. Доброго ранку, містере Ґріне! Гадаю, чим скоріше ми заберемо звідси леді Френсіс, тим буде краще. А похорон нехай тим часом триває, тільки тепер ця сердешна бабуся, що й досі лежить у труні, вирушить у свою останню дорогу сама.

* * *

— Якщо ви захочете додати до своєї хроніки цю пригоду, любий Ватсоне, — сказав мені Холмс того вечора, — то хіба що як приклад тимчасового затьмарення, що вражає навіть найясніший розум. Кожен смертний може припуститись такої помилки, але гідний хвали той, хто

зуміє вчасно усвідомити й виправити її. Мені здається, що я маю право зарахувати себе до таких людей. Цілу ніч мені не давала спокою думка, що тут був якийсь ключ, якісь дивні слова, що пройшли повз мою увагу... Уже на світанку я згадав ці слова. То була відповідь трунарки, яку передав нам Філіп Грін. Вона сказала: "Довелося майструвати за особливою міркою, тож і не встигли". Ішлося про труну. Труну робили за особливою міркою. Але навіщо? Навіщо? Мені знову пригадалося глибоке дно труни й на ньому — мала жалюгідна постать. Навіщо для такого маленького тіла така велика труна? Щоб залишилося місце для другого тіла! Двох поховують за одним свідоцтвом. Усе було зрозуміло одразу, тільки я був неначе сліпий. О восьмій леді Френсіс мали поховати. Єдиною нашою надією було зупинити похорон, поки труну ще не винесли з будинку.

Думка про те, що вона ще жива, була божевільна, але це божевілля врятувало все. Як мені відомо, ці люди ніколи нікого не вбивали. Я підозрював, що вони не зважаться на це й тепер. Вони її поховують без жодних слідів, за якими можна буде встановити причину смерті, і якщо навіть тіло ексгумують, вони матимуть змогу викрутитись. Я сподівався, що саме так вони й міркували. Що було далі, ви пам'ятаєте. Ви бачили те страхітливе горище, де вони тримали нещасну леді. Сьогодні вранці вони увійшли до неї, приспали її, знесли вниз, поклали до труни вату з хлороформом, щоб вона не прокинулась, і закрутили віко. Хитромудрий задум, Ватсоне! В історії злочинів, принаймні для мене, це щось нове. Якщо нашим приятелям — подружжю колишніх місіонерів — пощастить вислизнути з Лестрейдових лабет, то їхню майбутню кар'єру, гадаю, прикрасять не менш блискучі справи.